

FRANKFURTO PRIE MAINO J. W. GOETHĖS UNIVERSITETO PROFESORIAUS, POLITOLOGIJOS DAKTARO EGBERT'O JAHN'O INTERVIU PIRMAM ALMANACHO "POLITIKA" NUMERIUI

- Ar reikalinga, Jūsų manymu, Lietuvos universitetuose įvesti politologijos discipliną?

- Politikos mokslai, matyt, pradedami gvildinti visose šalyse, kur politiniai procesai pasidarė tokie painūs ir įvairiapusiški, kad jų nebeįmanoma deramai suvokti be specialių mokslinių pastangų. Ne tokios sudėtingos visuomeninės ar politinės sistemos, kuriose politinius procesus lemia ar manosi lemią keletas žmonių, nėra reikalingos didelio politinio išmanymo, tačiau savaime aišku, kad tarybinės (sovietinės) visuomenės pliuralizavimas ir demokratizavimas yra tiesiogiai susijęs su politinių mokslų studijomis. Tai, kad Lietuva pirmoji iš sovietinių respublikų įsiveda politologijos studijas, rodo, jog politinio ir mokslinio gyvenimo pertvarka Lietuvoje jau pažengė į priekį. Politologijai būdinga dvejopa visuomeninė funkcija: viena, ji gali teikti profesionaliems politikams mokslinę politinio proceso struktūrų ir formų analizę, antra, gali padėti formuoti politinę nuomonę visuomenės bei kitų vaistybės piliečių, kurie demokratinėje visuomenėje daro esminę įtaką politikos specialistų sprendimams. Tad politikos mokslas turi dvejopą paskirtį: bendrąją demokratinę ir specialiąją profesinę. Atitinkamai jis ir turi būti formuojamas.

- Kaip Jūs vertinate tokias disciplinas kaip mokslinis komunizmas ir TSKP istorija?

- Aš nesu susipažinęs su mokslinio komunizmo ir TSKP istorijos dėstymu socialistinėse šalyse, tik esu vartęs keletą rusiškų ir vokiškų vadovėlių. Mano nuomone, jie ganėtinai gerai perteikia tai, kas iš jų reikalaujama: mokslininkų nepriekaištingai išvystytą ideologiją. Mano nuomone, tai nėra indėlis į mokslą. Mokslinis komunizmas buvo ir yra mėginimas perteikti nūdienės visuomenės tapsmą taip, kad išleidimo metu vadovėliai neprieštarautų privalomoms ideologinėms nuostatomis. Juose pateikiama analizė dažniausiai labai menkai teatspindi esamus visuomeninius ir politinius santykius, kurie yra tikrasis politinių mokslų analizės objektas. Politologija ir toliau turi skirti dėmesio moksliniam komunizmui ir įvairioms partijos istorijoms kaip ideologinėms ir politinėms nuostatomis ir koncepcijoms, nes jos, tiek pageidautinos, tiek ir nepriimtinos, yra gana žymi politinės tikrovės dalis. Keičiantis politinei tikrovei, keičiasi ir jos istorinė analizė. Jeigu

politinė tikrovė keičiasi iš esmės, tai visa politinė istorija taip pat turi būti pakeista naujos ideologijos. Ir Vakaruose kiekviena partija kuria savo partinę ideologiją, daugiau ar mažiau atsižvelgdama į savo praeitį ar ateitį. Tautos ir valstybės irgi stengiasi susikurti tik savitas tautines ideologijas. Politologija gali ir privalo kritiškai nagrinėti besiformuojančias, kintančias ir nykstančias ideologijas, kaip ypač svarbią politinės tikrovės sudėtinę dalį.

- Kokią perspektyvą Jūs įžiūrite politologijos vystymuisi Lietuvoje?

- Savaimė aišku, kad politiniai mokslai visose šalyse pareina nuo viešpataujančių jose visuomeninių santykių. Tai yra vienas iš didžiausių kliuvinių, neleidžiančių politiniams mokslams tapti neprikaištinga moksline disciplina. Vienose šalyse jų priklausomybė yra žymi, kitose - gana menka. Politinių mokslų - politologijos - perspektyvos Lietuvoje nederą atplėšti nuo pačios politikos perspektyvų, taip pat nuo realios akademinų studijų laisvės Lietuvoje ir Sovietų Sąjungoje. Aš nenorėčiau dabar būti pranašu. Politiniai mokslai turėtų pagal išgales sutelkti dėmesį į svarbiausias šalies politines problemas tarptautinių procesų kontekste. Pagrindinės politinių mokslų Lietuvoje temos man yra akivaizdžios: įvairių sovietinės ir ypač Lietuvos visuomenės demokratizavimo koncepcijų analizė, priešiniškos demokratizavimui motyvų ir tikslų analizė, taikios tautinės politikos Sovietų Sąjungoje ir Lietuvoje sąlygų ir galimybių nagrinėjimas, pirmosios lietuvių demokratinės sistemos atsiradimas ir jos žlugimas pereinant prie autoritarinio režimo, bendradarbiavimo tarp trijų Pabaltijo valstybių ir tarp Pabaltijo ir slavų tautų sunkumai, ekonominių ir politinių reformų tarpusavio priklausomumo analizė. Būtų labai įdomu tirti visuomenines bei politines bažnyčios funkcijas, analizuojant katalikybės, protestantizmo ir stačiatikybės sąveiką socialistinėse šalyse. Tarptautinių santykių studijavimas turėtų, mano nuomone, menkai tesiskirti nuo kitų universitetų politinių mokslų programų, nes Rytų ir Vakarų; Šiaurės ir Pietų santykių, integracinių ir dezintegracinių procesų Europoje ir Europos saugumo problemos Lietuvai taip pat turi didelę reikšmę. Vilnius gaiėtų tapti Rytų Europos valstybėse vykstančių reformų, taip pat Sovietų Sąjungos ir Skandinavijos šalių bei Pabaltijo ir Skandinavijos šalių santykių intensyvaus tyrinėjimo centru. Kūrybinės fantazijos poliėkiui ribų nėra, tačiau nederėtų pamiršti politinių, asmeninių ir finansinių suvaržymų, kurie taip pat daug ką lemia.

- Kokio lygmens yra, Jūsų manymu, politinė kultūra Lietuvoje?

- Politinė kultūra yra gana miglotas ir neapibrėžtas dalykas, tad tepateiksiu du svarbius politinės kultūros aspektus

liečiančias pastabas. Politiniuose susirinkimuose ir posėdžiuose, kuriuose man teko dalyvauti, vyravo mane gana nustebinusi tolerancijos, dalykiško svarstymo ir aukštos politinės savimonės dvasia. Aš tepastebėjau tik šiokių tokių baimės bei agresyvumo požymius. Baimė, o kartu ir agresyvumas, mano nuomone, labiau būdingi senosios tvarkos gynėjams, kurie nejučiomis tapo mažuma.

Pereidamas prie kritikos, norėčiau pažymėti, kad, mano nuomone, perdaug yra kalbama apie tautinį atgimimą ir per mažai dėmesio yra skiriama demokratiniam atgimimui, nes tik jisai tautiniam atgimimui gali suteikti tvirtą pamatą. Lietuva, būdama daugiaautė šalis, negali tapti grynai tautine valstybe. Tad turi būti dedamos didžiulės pastangos pasiekti tam, kad dauguma Lietuvos rusų ir lenkų paremtų ir prisidėtų prie demokratijos atkūrimo Lietuvoje. Lietuvių tautos atgimimo per maža, tikslas turi būti visų Lietuvos tautų atgimimas. Jeigu lietuviai nesugebės pritraukti daugumos rusų prie savo tikslų siekimo, jie greit gali ir vėl prarasti tas laisves, kurias išsikovojo pastaruoju metu.

- Kaip vertinate, viena, liaudies frontų vaidmenį pasaulinėje politikoje ir, antrą, Maskvos požiūrį į Pabaltijį?

- Pabaltijo tautos yra labai nedidelės ir tradiciniu tarptautinės politikos požiūriu gana silpnos valstybės. Tačiau dabar jų tarptautinė įtaka pastebimai didėja, tad didėja, dažnai joms to ir nesuvokiant, ir jų tarptautinė atsakomybė. Dauguma pabaltijiečių šiandien akivaizdžiai siekia aktyviai realizuoti tautų apsisprendimo teisę, skelbtą ir Lenino, einant net iki visiško atsiskyrimo nuo susiformavusios valstybių sąjungos. Doroviniu požiūriu neįmanoma rasti jokio rimto argumento prieš šios teisės įgyvendinimą, net jeigu niekada nebūtų buvę pasirašyta Molotov'o-Ribbentrop'o pakto, kuris nulėmė Pabaltijo aneksiją.

Tačiau politika grindžiama netik dorove ir teise, bet ir valdžia. Politinė išmintis visada mėgina rasti kompromisą tarp dorovinių bei teisiųjų nuostatų ir valdžios interesų bei poreikių. Pažvelkime į susidariusią padėtį. Pabaltijiečiai neturi valdžios, kuri galėtų garantuoti jų teisių realizavimą. Jaigu aš teisingai permanau esamą padėtį, nė viena Vakarų šalis - nei kokia didvalstybė, nei maža valstybėlė - nėra pasirengusi palaikyti Pabaltijo valstybių atsiskyrimo netgi propagandinėmis priemonėmis, o ką jau kalbėti apie kitus būdus. Visų pirma, Vakarų šalys nenori ir negali konfrontuoti su Maskva, kai kalba eina apie Sovietų valstybės gyvavimą ir kai kyla grėsmė jos teritoriniam vientisumui, nes tai lengvai gali tapti karo pretekstu. Antra, Vakarai nesuinteresuoti pertvarkos Sovietų Sąjungoje nuslopiniu ir

ankstesnės tvarkos grįžimu. Suprantama, kad kai kurie dešinio-
sios pakraipos konservatoriai Vakaruose svajoja apie pertvarkos
žlugimą, nes jiems nepalyginamai mielesnis yra pūvantis komunistinis
režimas, dėl vidinių ir išorinių politinių priežasčių keliantis visuotinį
ir neslepiamą gyventojų nepasitenkinimą, negu socialistinė
santvarka, ilgainiui galinti tapti dinamiška, įgauti daugiau ar mažiau
demokratinį bruožų ir susilaukti daugumos gyventojų pritarimo.
Tačiau svarbiausia yra tai, kad jokia žymesnė visuomeninė jėga tiek
sovietų, tiek ir rusų politikoje neteikia jokių vilčių eventualiam Pabal-
tijo atsiskyrimui. Maskvos požiūriu, kurį veikiausiai reikia laikyti rea-
listiniu, Pabaltijo atsiskyrimas būtų Sovietų Sąjungos irimo pradžia.
Šiandien Pabaltijys, rytų Kaukazas, poryt Vidurinė Azija, o po to net
Ukraina ir Gudija. Pagaliau RTFSR taip pat nėra grynai rusiška
valstybė, tad jos tautos, įkvėptos ir paskatintos Pabaltijo pavyzdžio,
irgi pradėtų kelti tautinio apsisprendimo reikalavimus. Rusų ir sovietų
požiūriu Pabaltijo tautinių judėjimų keliama reikalavimai liečia ne tik
tautų apsisprendimo teisę, bet ir, kaip neišvengiamą jos pasekmę, So-
vietų Sąjungos, kaip daugiatautės ir pasaulinio masto valstybės,
gyvavimą. Žinoma, samprotavimai apie Sovietų valstybės subyrėjimą
gali būti ne mažiau apgaulingi, kaip ir kai kurios kitos dabartinės
teorijos. Tačiau lemiamas dalykas yra tas, kad visos žymesnės rusų
ir sovietų politinės jėgos, nepriklausomai nuo jų buvimo ar nebuvimo
prie valdžios vairo, nieku būdu nėra pasirengusios pakęsti nei tai-
kaus, nei prievartinio Sovietų Sąjungos subyrėjimo. Tačiau net ir tuo
atveju, jeigu Maskva būtų pasiruošusi taikiam Sovietų Sąjungos
pasidalijimui į daugelį tautinių valstybių, tai praktiškai vargu ar būtų
įmanoma padalyti valstybę be kraujo praliejimo, kurį sukeltų kova dėl
ginčytinų etninių ir istorinių sienų. Kaukazo įvykiai, manyčiau, nublanktų
prieš būsimas kruvinas skerdynes. Politinės etikos požiūriu nėra
paprasčiausia atsakyti, kas dorovingiau: ar galimas Sovietų Sąjungos
suirimas, užtvindysiantis viską krauju, ar jos vienybė, palai-
koma prievarta ar net kruvinu smurtu. Mano nuomone, tik So-
vietų Sąjungos pertvarkymas į realią federaciją gali padėti išvengti
tautinių siekių ir didžiavalstybinių vieningumo pretenzijų tragiško
susidūrimo.

- Kaip keisis santykiai tarp Rytų ir Vakarų, jeigu Pabaltijo
šalys pasieks visišką nepriklausomybę? Kokį vaidmenį vaidins mūsų
respublikos tada Europoje?

- Iš mano ankstesnių atsakymų galima suprasti, kad Pabaltijo re-
publikų išėjimas artimiausiu metu iš Sovietų Sąjungos sudėties,
mano nuomone, nėra galimas. Pačia geriausia galimybe aš laikyčiau

tik taikias derybas tarp Pabaltijo savarankiškumo judėjimo atstovų ir Maskvos dešimtajame dešimtmetyje, kurių rezultatas būtų Pabaltijo-Sovietų Sąjungos sutartis, panaši savo turiniu į 1867 m. austrų ir vengrų susitarimą. Tokia sutartis užtikrintų Pabaltijo respublikoms pakankamai plačią autonomiją, kuri, neskaitant užsienio politikos ir gynybos, priartėtų prie faktinės nepriklausomybės. Taip pat tai leistų Pabaltijo respublikoms įgyvendinti daugelį savo siekių, kas iigainiu sumažintų įtampą tarp Rytų ir Vakarų ir sudarytų sąlygas jų artimesniam bendradarbiavimui. Jeigu mano nuomonė klaidinga ir Pabaltijo valstybės netrukus taptų visiškai nepriklausomos, tai Pabaltijys, kaip gana menkai išsivystęs regionas, pateks į tokią nepalankią ekonominę, socialinę ir politinę padėtį, kokia šiandien būdinga Sicilijai, Graikijai, Portugalijai, Airijai, Škotijai ar Kiprui, ir turės mažai galimybių artimiausiu metu pasiekti Suomijos ar Švedijos pragyvenimo lygį. Pabaltijyje, mano nuomone, neišvengiamai atsirastų didelis nedarbas, kuris taptų didelių tautinių konfliktų priežastimi, kaip Airijoje ar baskų krašte.

- Dabar randasi nuomonė, kad Pabaltijo judėjimai sudavė smūgį M. Gorbačiovo reformai ir sukomplicavo padėtį Maskvoje? Kokia Jūsų nuomonė?

- Vykstant dideliems pakitimams bet kuriuo atveju reiškiasi nuosaikios ir radiklios jėgos. Tiktai vaisinga šių jėgų sankirta ir sąveika gali duoti apčiuopiamų rezultatų. Pabaltijo visuomeniniai judėjimai tesudaro dalį tų jėgų, nuo kurių priklauso pertvarkos likimas. Kol Pabaltijo judėjimai yra visos sovietinės pertvarkos avangardas, jie gali daug kuo pasitarnauti Rusijos ir kitų sovietinių respublikų demokratizavimui. Labai sunku nustatyti visuomeninių politinių pasikeitimų Sovietų Sąjungoje ribas. Kiekviena rimta praktinė Pabaltijo pastanga pasinaudoti tautų apsisprendimo teise greičiausiai suteiktų Gorbačiovo politikos priešininkams svarų argumentą, kad pertvarka veda ne į Sovietų Sąjungos suklestėjimą, bet į jos žlugimą. Mano nuomone, nėra įmanoma pasakyti, ar pastangos išsaugoti Sovietų Sąjungos integralumą yra puoselėjamos paties Gorbačiovo, ar jo priešininkų partiniame aparate. Tačiau nederėtų nepaisyti grasinimų, kuriuos visu balsu skelbia tie, kurie jau šiandien sakosi esą sovietinės tvarkos gelbėtojai. Tai akivaizdžiai rodo, kad yra būtinas istorinis kompromisas tarp Sovietų valstybės nedalomumo idėjos ir sąmonėjančių tautų nacionalinių siekių, kitaip sakant, tarp sovietų valdžios ir tautų teisės į apsisprendimą. Visų pirma, manyčiau, derėtų sukurti lygiateisių tautinių respublikų sovietinę federaciją. Sovietų Sąjunga, mano galva, subyrėti į tautines valstybes gali tik

pilietinio karo gaisre, kuris, sumenkus valdžios galiai, nusineštų daugelio žmonių gyvybes.

- Kokia, Jūsų manymu, gali susiformuoti demokratinų procesų vystymosi specifika Pabaltijyje?

- Turint omenyje pastarųjų penkiasdešimties metų istoriją, yra suprantama, nors ir ne visai pateisinama, kad Pabaltijo kraštuose tautinis atgimimas pranoksta demokratinį. Savaiame aišku, būtų nedovanotina pamiršti, jog Pabaltijo tautoms grėsė pavojus tapti etninėmis mažumomis, tačiau dabar, kada Pabaltijo respublikoms nebereikia vien tik gintis nuo centrinės valdžios ir jos gali bent jau didžiumą savo problemų spręsti pačios, taps aišku, ar jų sprendimai bus demokratiški, ar ne. Nors demokratija ir turi nemažai bendro su daugumos valios pasireiškimu rinkimuose ar referendumuose, tačiau anaipol nėra daugumos diktatūra. Kadangi Vidurio ir Rytų Europoje kone didžiausią reikšmę turi tautinės problemos, tai pirmas Pabaltijo demokratijos išmėginimas bus elgsena tautinių mažumų atžvilgiu. Ar bus suteiktos tautinėms mažumoms pakankamai plačios autonominės teisės, ar ir toliau bus tęsiama senoji rusifikacijos politika, tik dabar lietuvišku, latvišku ar estišku pavidalu? Ar lenkas yra lenkas, esant demokratijai sprendžia jis pats, nepaisant jo lietuviškų protėvių ar lietuviškos pavardės. Demokratinis tautinis apsisprendimas nieku būdu nėra tautinis kolektyvinis apsisprendimas, jis yra paremtas teisinėmis garantijomis, kurios jį kaip asmenį ir pilietį saugo nuo daugumos valios diktato. Pati rimčiausia tautinė problema, kuri, kiek man žinoma, iki šiolei nėra deramai teoriškai išnagrinėta, yra tautiniu identitetu grindžiamo Latvijos ir Estijos valstybingumo suderinimas su demokratija, nes tiek latviai, tiek estai jau kone tapo de facto tautinėmis mažumomis. Etninė autonomija visose trijose respublikose bus glaudžiai susijusi su politinės valdžios centralizavimu arba decentralizavimu. Respublikos centrinės valdžios kompetencijos apribojimas gamybiniais ir komunaliniais klausimais, nors ir sukelia daugelį konfliktų, tačiau yra veiksmingas būdas siekti demokratiško kompromiso.

- Ką Jūs pasakytumėte apie LKP kelią į savarankiškumą TSKP atžvilgiu?

- Pabaltijo kompartijų istorinė funkcija žymiai skiriasi nuo komunistų partijų Vakaruose ar Rytų Europoje. Šiandien jos, atrodo, tapo tarpininkėmis tarp Pabaltijo tautų, siekiančių nepriklausomybės, tautinių Pabaltijo respublikų mažumų ir Maskvos, puoselėjančios Sovietų Sąjungos nedalomumą. Tad nūnai jos galėtų tapti pagrindine anksčiau minėto istorinio kompromiso jėga, kuri

lems, visų pirma, santykius tarp Maskvos ir Pabaltijo respublikų, toliau, tarp komunistų ir nekomunistų ir, galų gale, tarp pabaltijiečių ir tautinių trijų respublikų mažumų. Tad komunistai turėtų dėti pastangas netapti nacionalkomunistais ir išmokti daryti nuolaidas, dalindamiesi valstybine valdžia su nekomunistinėmis jėgomis. Tik šitai suteiks joms galimybę, kaip Italijoje, tapti rimta demokratine visuomenės atnaujinimo jėga ir nevirsti politiniu lavonu, įsivyravus demokratijai. "Internacionalizmas" daugeliui žmonių Rytų Europoje tapo rusiškojo imperializmo sinonimu. Todėl Rytų Europos žmonės dažnai į viešpataujantį sovietinį rusiškąjį nacionalizmą reaguoja, demonstruodami savąjį nacionalizmą. LKP galėtų mėginti siekti populiarumo, eksploatuodama lietuviškąjį nacionalizmą, tačiau būtų nepalyginamai svarbiau pabandyti LKP sukurti naujo tipo internacionalizmą, kuris remtųsi ne idėja sulieti tautas į rusakalbę sovietinę liaudį, bet būtų grindžiamas tautų lygiateisiškumu. LKP galėtų tapti įtakinga jėga, pertvarkančia TSKP į tarptautinę atskirų sovietinių respublikų partijų federaciją.

Kalbėjosi Lauras BIELINIS